

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ КОМПАРАТИВІСТИКИ ТА КУЛЬТУРОЛОГІЇ

УДК 82.091

*Микола Сулима,
член-кореспондент НАНУ,
Інститут літератури імені Т. Г Шевченка*

РЕЦЕПЦІЯ ТВОРЧОСТІ ТЕОДОРА МОММЗЕНА В УКРАЇНІ

Уперше ім'я німецького історика Теодора Моммзена (1817 – 1903) згадав М.І. Костомаров. У статті «О преподавании на южнорусском языке» він мріє про той час, коли українська мова «сделается проводником образованности». Він підкреслює, що «вместо повестей, комедий, стихов, – нужны научные книги. Разумеется, – застерігає М.І.Костомаров, - в выборе следует быть благоразумными. Смешно было бы, если б кто-нибудь перевел на южнорусский язык «Космос» Гумбольта или «Римскую историю» Мом[м]зена: для такого рода сочинений еще не пришло время. Надобно ограничиться элементарным изложением научных знаний, необходимых для первого образования».¹⁹

На жаль, коли писалася ця стаття, М.І. Костомаров, як і багато інших українських учених та письменників, сповідував печальну теорію, яка полягала в тому, що українська мова придатна лише для творів, призначених для хатнього вжитку.

Звичайно ж, згадуючи Т. Моммзена, М.І. Костомаров мав на увазі відомі перші три томи його «Римської історії» (1854 – 1856; четвертий том не був написаний, а п'ятий побачив світ у 1885 р.). Хибна теорія, очевидно, не дозволила М.І. Костомарову розгледіти в працях німецького історика питання національного характеру, яке є в них, на думку знавців творчості Т. Моммзена, постійною величиною, питання, яке виникло не на голому місці, адже батьківщиною історика була німецька область Шлезвіг-Гольштейн, що перебувала в унії з Данією (Теодор не взяв участі в одному з зіткнень з Данією лише через поранення). Мабуть, не випадково Т. Моммзен досліджував історію самнітів – італійського племені, що боролось проти Риму.

Велику користь українцям приніс би прийом аналогій, до якого в «Римській історії» вдався Т. Моммзен: тут римська знать перетворилася на пруське юнкерство, Сулла – на політичного Дон-Жуана, Помпей – на вахмістра, Катон Молодший – на Дон-Кіхота, Катіліна – на анархіста, Карфаген – на давній Лондон і т.і.²⁰

Так українцям було відмовлено в розумінні праць, у яких вони могли б вичитати цінні для їх поступу ідеї.

Натомість І.Я. Франко, розмірковуючи про джерела формування швейцарського поета Конрада Фердінанда Меєра (1825 – 1898), вказує, що він мав «два замилювання... замилювання до історії і до малярства», отож охочіше вчитувався в старі хроніки і в праці таких істориків, як Тьєррі. «Він, - пише І.Я.Франко, - перекладав їх – Тьєррі на німецьку, а Моммзена – на французьку мову. З того замилювання до історії він виніс багато фактів, постатей, сцен і характерів, що мали ожити в його поезії і в його новелах»²¹.

Повага І.Я. Франка до Т. Моммзена виявилася і в некролозі, надрукованому в 1903 р. в ЛНВ

19 Основа. – 1862. – Травень. – С. 1 і 2.

20 Илюкович А.М. Согласно завещанию. Заметки о лауреатах Нобелевской премии по литературе. – М., 1992. – С. 140.

21 Франко І.Я. Збір. тв.. у 50-ти тт.. – Т.31. – К., 1981. С.428 (далі, посилаючись на це вид., том і стор. вказуємо в тексті)..

(т.24, кн. 12. – Сс. 243 – 245) та в статті «Моммзен і слов'яни» (ЛНВ. – 1904. – Т. 25. – Кн. 3. – Сс. 153 – 156). В останній І.Я. Франко намагається спростувати звинувачення на адресу німецького історика за його зневажливе ставлення до слов'янських народів як нібито «неісторичних», приречених на асиміляцію їх німцями – він схильний пояснювати це непоінформованістю Т. Моммзена в слов'янському питанні (47, 691).

Про глибоку обізнаність І.Я.Франка у творчості Т.Моммзена свідчить і згадка про критикана видатного німецького історика робітника Йогана Моста у статті «Михайло Павлик (Замість ювілейної силуети)». Незважаючи на ювілейний характер статті, І.Я.Франко нагадує про до смішного не зрозумілу ненависть М.Павлика до М.Грушевського і до його «Історії України-Руси» (ЛНВ. – 1905. -№1-3. – С.185-186).

Ще в 1863 р. враженнями від лекцій Т.Моммзена поділився його учень, відомий візантолог В.Г.Василевський (ЖМНП. – 1863. Ч.117. – Отд. II. – С. 291 і далі).

На смерть великого вченого, лауреата Нобелівської премії 1902 р., відгукнувся ще один його учень Ю.А. Кулаковський, який у 1904 р. в Києві видав брошуру «Памяти Моммзена», де віддав належне вчителю, «великому і владному царю науки», вченому, який сповідував дослідження й осмислення пам'яток минулого, вдаючись до їхнього поглибленого й витонченого аналізу.

Як бачимо, творчість видатного німецького вченого не залишилася не поміченою в Україні. На жаль, вона через ряд об'єктивних та суб'єктивних причин не набула належного поширення і впливу на українське суспільство. Проте й поодинокі відгуки на творчість Т. Моммзена становлять собою дорогоцінні свідчення того, що українська еліта добре орієнтувалася в науковому житті Європи, жваво відгукувалася на її здобутки.